

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Вступ. У світовій економіці відбуваються якісні зміни, пов'язані з глобалізацією, нерівномірністю розвитку. Глобалізація світових процесів сприяла підвищенню ролі національних регіонів, проявом чого є набуття нових якостей регіонами, однією з яких є конкурентоспроможність. Саме забезпечення конкурентоспроможності лежить в основі розробки стратегії розвитку країни, регіону, фірми. Розвиток країни та її регіонів залежить від усіх елементів ринку і, в першу чергу, від конкуренції фірм. Але конкурентна перевага фірм створюється й утримується в тісному зв'язку з місцевими умовами. Успіх фірм у змаганні з конкурентами залежить від стану справ у країні та регіоні. Забезпечення умов для цивілізованого і динамічно розвивається ринку, створення конкурентоздатності — ключовий елемент в числі національних і регіональних пріоритетів в будь-якій країні, найважливіша функція державного регулювання економіки. Проте багато проблем визначення конкурентоспроможності регіону залишаються невирішеними.

Регіональний аспект конкурентоспроможності є найменш дослідженим у вітчизняній науці. Актуальність даної проблеми посилюється в зв'язку з тим, що досягнення конкурентоспроможності для регіону, як суб'єкта конкурентної боротьби, передбачає підвищення ефективності його розвитку, оскільки конкурентоспроможність спрямована на зниження міжрегіональних диспропорцій та економічний розвиток.

Під конкурентоспроможністю регіону слід розуміти його здатність забезпечити високий рівень життя населення і доходу власникам капіталу, а також ефективно використовувати наявний в регіоні економічний потенціал при виробництві товарів і послуг [1]. Конкурентоспроможність слід сприймати як інструмент, що допомагає досягненню мети, тобто загального підвищення добробуту. Щоб стати ефективним інструментом регіональної економічної політики, вивчення конкурентоспроможності повинно ґрунтуватися на достовірних методах оцінки.

Вивченню проблем, пов'язаних із методичним забезпеченням оцінки конкурентоспроможності, дослідження окремих аспектів конкурентоспроможності регіонів, присвячені наукові роботи таких вітчизняних вчених, як Антонюк Л., Артеменко В., Безугла В., Войнаренко М., Волкова Н., Захарченко В., Осипов В., Соколенко С., Підвисоцький В., Лазарева Є., Герасимчук З., Ковальська Л., Яблонська Н., Кузьмін О., Уманець Т. та інші.

Постановка задачі. Актуальність означених проблем робить необхідним проведення подальших досліджень методів оцінки конкурентоспроможності регіонів, що і зумовило вибір теми і мети дослідження. Метою даної публікації є дослідження методів оцінки конкурентоспроможності регіонів, як об'єктивної бази для прийняття стратегічних рішень на рівні регіонів.

Результати. Конкурентоспроможність регіону — це здатність економіки регіону передбачати та успішно адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів

шляхом створення нових економічних можливостей за рахунок використання стійких конкурентних переваг регіону; визначати його роль і місце в економічному просторі країни та на світовому ринку товарів і послуг, тобто це здатність регіону випереджати інші регіони за окремими соціально-економічними показниками. [2]

Здійснення оцінки регіональної конкурентоспроможності може слугувати орієнтиром для соціально-економічного розвитку регіону та основою для оздоровлення стратегії його розвитку.

В Україні було розроблено, офіційно затверджено та періодично впроваджено різні методики оцінки конкурентоспроможності регіону [3, 4, 5]. Крім того, щорічно, починаючи з 2008 р., Всесвітній Економічний Форум разом із Фондом «Ефективне управління» проводять дослідження конкурентоспроможності регіонів України за методологією Індексу глобальної конкурентоспроможності. Фондом використовувалися як статистичні дані, так і дані, отримані шляхом опитування керівників компаній, дані регіонального і національного рівнів. За даними дослідження Фонду 20 відібраних для аналізу конкурентоздатності регіонів України отримали однакову оцінку по двом показникам конкурентоспроможності — макроекономічної стабільності і розміру ринку [6]. Все це доводить необхідність удосконалення методів дослідження регіональної конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність формується на різних рівнях: товару (послуги), компанії, галузі (ринку), регіону, країни. У зв'язку з цим слід розрізняти відповідно конкурентоспроможність товару, фірми, галузі, регіону, країни. У загальному вигляді конкурентоспроможність означає здатність виконувати свої функції з необхідними якістю і вартістю в умовах конкурентного ринку. Конкурентоспроможність може бути визначена тільки в порівнянні з іншими аналогічними об'єктами.

Дана характеристика конкурентоспроможності відноситься до оціночних показників, тому припускає наявність суб'єкта, об'єкта, мети (критерію) оцінки. Суб'єктами оцінки можуть бути органи державної влади, організації, інвестори, покупці і т. п. Об'єктами оцінки є товар, фірма, організація, регіон, країна. Критеріями (цілями) оцінки можуть бути положення на ринку, темпи розвитку, можливість розплачуватися за отримані позикові кошти, споживчі властивості по відношенню до ціни товару та ін. Тому конкурентоспроможність можна визначати у різних аспектах залежно від вирішуваних завдань. Тому можливі також різні методи оцінки конкурентоспроможності. Більшість методів оцінки конкурентоспроможності побудовані на основі статистичних показників, експертних оцінок, рангів.

Загальне визначення конкурентоспроможності регіону може бути сформульоване на основі поняття, запропонованого А. З. Селєзньовим [7]: конкурентоспроможність регіону — це обумовлене економічними, соціальними, політичними та іншими факторами положення регіону і його окремих товаровиробників на

внутрішньому і зовнішньому ринках, відображене через показники (індикатори), що адекватно характеризують стан і його динаміку.

Серед численних способів оцінки конкурентоспроможності регіону в рамках даної статті розглянемо найбільш поширені.

Методика запропонована Б. М. Грінчель і В. Є. Костильова [8] включає два метода оцінки конкурентоспроможності регіону. Перший ґрунтується на рангової методиці, полягає у визначенні місця регіону серед інших територіальних утворень. У цьому випадку розраховується 23 показники, що характеризують як соціально-економічний розвиток регіону, так і його географічне положення. Другий дозволяє здійснювати оцінку рівня конкурентоспроможності регіону на базі моделі вимірювання і порівняння потенціалів (фінансового, ресурсного, природного та ін.)

Методика Н. Я. Калужної [9] при оцінці конкурентоспроможності регіону пропонує використовувати індекс конкурентоспроможності, який, у свою чергу, розраховується як середнє з 12 приватних індексів, що визначаються на основі різнопланових показників (обсяг ВРП на душу населення, частка експорту у ВРП регіону, темп зростання ВРП та ін.).

Наступний метод, запропонований Л. І. Ушвіцкім і В. Н. Парахіна [10] передбачає розрахунок інтегрального коефіцієнта конкурентоспроможності регіону (Ксп) за формулою середньої геометричної. В якості основних розглядаються три групи показників: показники наявності і ефективності використання ресурсів регіону, показники рівня життя населення, показники інвестиційної привабливості та активності регіону. На основі кожного з перерахованих показників розраховуються приватні індекси, які покладені в розрахунок комбінованого коефіцієнта [11].

Інтегральний рівень конкурентоспроможності регіону є відносним показником, а, отже, не повинен залежати від розмірів території або чисельності населення регіону. Тому всі приватні ознаки конкурентоспроможності включаються до розрахунку інтегральних (зведених) значень з одиницями виміру, вираженими відносними величинами — душевими, темповими, пайовими, а в деяких випадках, як виняток, — бальними оцінками. Але темпові індикатори не завжди дають однозначну інформацію про конкурентоздатність регіонів. Як відомо, регіони з меншими рівнями душевих обсягів капітальних вкладень, валового регіонального продукту чи рівня життя можуть навіть швидше нарощувати їх обсяги, прикладом тому є спеціалізовані регіональні економічні системи. Тому об'ємний душевою і темпових індикатори органічно доповнюють один одного, дозволяючи шляхом їх інтеграції отримати дійсно комплексну оцінку стану конкурентоспроможності регіону [10].

Підхід до оцінки конкурентоспроможності регіону можна сформулювати, спираючись на концепцію конкурентоспроможності країни, запропоновану М. Портером [12]. Конкурентоспроможність регіону — це продуктивність використання регіональних ресурсів, і в першу чергу робочої сили і капіталу, в порівнянні з іншими регіонами, яка результується у величині валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення, а також в його динаміці [13].

Внаслідок складності, конкурентоспроможність регіонів доцільно оцінювати системою показників та ін-

дикаторів. Наприклад, за аналогією з методикою Світового банку [14] благополуччя регіону може бути оцінений за чотирма основними показниками в розрахунок на душу населення: за розміром ВРП, за величиною виробничих ресурсів (основні фонди і т. д.), за величиною природних ресурсів, за величиною людських ресурсів (рівень освіченості).

Враховуючи великий знос основних фондів (фізичний та моральний) підприємств України, важливого значення набуває забезпечення в національній економіці відтворювального процесу на сучасній технологічній та інноваційній основі, що вимагає інвестицій. Тому слід додати до названих вище показників оцінки конкурентоспроможності такий, як рівень прямих інвестицій в економіку регіону з урахуванням необхідного для відтворення обсягу, у тому числі і в наукомістке виробництво.

Конкурентоспроможність регіону може визначати рівнем життєзабезпечення населення на основі міжнародних та інших стандартів, а також на підставі інших показників та індикаторів. У рамках завдання формування конкурентоспроможності регіону це поняття може бути визначене як здатність створювати умови для сталого розвитку регіону. Для оцінки чинників формування конкурентної здатності регіону в цілому та можливості впливу регіональних органів влади на її складові доцільно використовувати модель «національного ромба», запропоновану М. Портером [12] для країни.

У відповідності до моделі М. Портера, роль регіону в створенні конкурентних переваг фірм можна досліджувати по чотирьох взаємозалежних напрямках (детермінантах), утворюючим «регіональний ромб»: параметри факторів (природні ресурси, кваліфіковані кадри, капітал, інфраструктура і ін.); умови попиту (рівень доходу, еластичність попиту, вимогливість покупців до якості товару і послуг тощо); родинні й підтримуючі галузі (забезпечують фірму необхідними ресурсами, комплектуючими, інформацією, банківськими, страховими та іншими послугами); стратегії фірм, їх структура і суперництво (створюють конкурентне середовище й розвивають конкурентні переваги). У свою чергу кожен з детермінантів аналізується за складовими, ступеня їх впливу на конкурентну перевагу регіону, а також необхідності їх розвитку.

Розвиток конкурентоспроможності регіону, як і країни в цілому (за М. Портером), здійснюється по чотирьом стадіям: конкуренція на основі факторів виробництва — конкуренція на основі інвестицій — конкуренція на основі нововведень — конкуренція на основі багатства. Перші три стадії забезпечують економічне зростання, остання обумовлює застій і спад.

Конкурентна перевага регіону забезпечується: на першій стадії — завдяки факторам виробництва: природним ресурсам, сприятливим умовам для виробництва товарів, кваліфікованій робочій силі (забезпечується одним детермінантом); на другій стадії — на основі агресивного інвестування (в основному національних фірм) в освіту, технології, ліцензії (забезпечується трьома детермінантами); на третій стадії — за рахунок створення нових видів продукції, виробничих процесів, організаційних рішень і інших інновацій шляхом дії всіх складових «ромба»; на четвертій стадії — за рахунок вже створеного багатства і спирається на всі детермінанти, які використовуються не повністю.

Для формування конкурентоспроможності регіону можна використовувати програмно-цільовий підхід (ПЦП). При вирішенні проблеми створення та підвищення конкурентоспроможності регіону ПЦП може бути представлений таким чином. Спочатку здійснюється структуризація проблеми формування конкурентоспроможності регіону і розробляється «дерево цілей» для двох рівнів. Для управлінських завдань необхідно формування цілей у кількісно-часовому вимірі. Наприклад, глобальна мета може бути представлена наступним чином: «Підвищити конкурентоспроможність регіону за рахунок зростання ВРП на душу населення у розмірі 10 % до 2015 року шляхом забезпечення зростання обсягів виробництва в пріоритетних наукомістких галузях промисловості на 10 %, транспорту — на 8 %, сільського господарства — 15 % і т. д.». Цілі другого рівня можна сформулювати наступним чином: «Збільшити обсяг малого підприємництва в регіоні на 20 %», «Забезпечити приріст прямих інвестицій на 30 % на душу населення» і т. д.

Дерево цілей може бути основою для побудови ієрархії цілей для кожного конкретного регіону (або груп регіонів) з урахуванням його специфіки. У цьому зв'язку автором роботи [15] пропонується варіант розрахунку конкурентоспроможності регіону, заснований на ранжованні регіонів по чисельним значенням кожного з приватних показників з визначенням відповідного місця регіону. Потім місце, зайняте регіоном, множить на вагове значення кожного показника і всі вони підсумовуються. Вага показника визначається його «впливом» на всю групу показників. Регіон, який набрав меншу кількість балів, вважається більш конкурентоспроможним. Автор роботи [15] робить висновок, що в основі конкурентоспроможності регіону лежать фактори ціноутворення, що мають як певну специфіку для кожного типу регіонального ринку, так і тісно пов'язані між собою.

Андреев В. Е. [16] відзначає, що в залежності від цілей оцінки можуть бути обрані як інтегральні, так і приватні показники конкурентоспроможності регіону. При цьому інтегральні показники використовуються для роботи над створенням сприятливого іміджу регіону, визначення внеску регіону в економічний розвиток країни, а приватні показники характеризують конкурентоспроможність регіону за конкретними напрямками (критеріями). Регіони з низьким загальним рівнем конкурентоспроможності можуть виявитися конкурентними за окремими показниками з точки зору потенційних інвесторів [16].

Згідно з методикою оцінки конкурентоспроможності регіону, описаної в роботі [16], інтегральний індекс конкурентоспроможності регіону розраховується на основі двох зведених індексів: конкурентоспроможності підприємств регіону та інституційного розвитку регіону. Кожен з індексів також розпадається на кілька складових. Зведений індекс інституційного розвитку включає в себе індекси, що характеризують вплив регіональних економічних умов на функціонування підприємств регіону, а зведений індекс конкурентоспроможності підприємств регіону — індекси, що характеризують вплив економічного стану підприємств на загальноекономічні умови регіону.

Професор І. П. Данилов [17], як метод оцінки конкурентоспроможності, розглядає підхід «кваліметрії»,

котрий засновано на «догмі одномірності» і згідно з якою об'єкт завжди можна оцінити одним числом. Автор роботи [17] підкреслює, що оцінка конкурентоспроможності регіону на основі кваліметричного аналізу його конкурентних позицій дозволить визначити ступінь «вбудованості» регіону в ринковий простір країни, або асоціації регіонів або іншого регіону.

Одним з найбільш адаптованих до сучасних умов методом оцінки конкурентоспроможності регіону є система національних рахунків (СНР) [17]. Під системою національних рахунків розуміється макроекономічна модель, метою якої є представлення, з одного боку, глобальних, всеохоплюючих, а з іншого боку, приватних, деталізованих кількісних результатів, що відбуваються в країні економічних процесів [18]. Система національного рахунку заснована на методології Європейської системи інтегрованих економічних рахунків. В даний час система національних рахунків являє собою єдиний обґрунтований, загально визнаний інструмент макроекономічного аналізу реальної економіки, в тому числі і регіональної. Система національних рахунків — найбільш універсальний спосіб реалізації балансового методу в описі господарських процесів і явищ на макрорівні, що протікають в ринковій економіці. Більш широко система національних рахунків інтерпретується як національне рахівництво, тобто система обліку в національному масштабі, спосіб упорядкування економічної інформації. Координація макроекономічних розрахунків на основі трьох методів обчислення валового внутрішнього продукту (ВВП) і національного доходу (НД) служить статистичною основою СНР. Як правило, економічні рахунки регіонів включаються в систему національних рахунків як складова частина [17]. Суть системи національних рахунків зводиться до формування узагальнюючих показників розвитку економіки на різних стадіях процесу відтворення і взаємної ув'язці цих показників між собою. Кожній стадії відтворення відповідає спеціальний рахунок або група рахунків. Таким чином, є можливість простежити рух вартості вироблених товарів і послуг, а також доданої вартості від виробництва до використання [17].

Професор І. П. Данилов у своїй роботі [17] відзначає, що популярним методом оцінки конкурентоспроможності регіонів є рейтингова оцінка інвестиційної привабливості регіонів. В якості основних складових інвестиційної привабливості регіонів прийняті дві характеристики: інвестиційний ризик та інвестиційний потенціал. Величина інвестиційного ризику характеризує ймовірність втрати інвестицій і доходу від них. Інтегральний ризик складається з семи видів ризику.

Комарова М. А. в своїй статті [19], аналізуючи підходи до оцінки конкурентоспроможності регіону, наводить думки Ф. Н. Клоцвог і І. А. Кушнікова, які вважають, що конкурентоспроможність регіону можна оцінювати за величиною його ресурсного потенціалу, під якою розуміється така величина кінцевого продукту або національного доходу, яку можна отримати при фактично наявних ресурсах регіону при максимально досягнутому рівні (в середньому по країні) ефективності використання відповідних ресурсів. Комарова М. А. в роботі відзначає, що дані фактори в деякій мірі були враховані в методиці, розробленій Н. І. Ларіною і А. І. Макаєвою для оцінки конкурентоспроможності регіонів.

У відповідності з методикою, описаною в роботі [20], розраховуються індекси поточної і стратегічної конкурентоспроможності.

Індекс стратегічної конкурентоспроможності агрегує індекси інноваційності, зовнішньоекономічної діяльності та розвиненості інфраструктури та комунікаційних систем. Індекс розвиненості інфраструктури та комунікаційних систем розкриває можливості швидкої передачі інформації і виходу регіональних підприємств і організацій на зовнішні ринки, що сприяє росту конкурентоспроможності території [21].

Висновки. Проаналізувавши методики оцінки конкурентоспроможності регіону, необхідно відзначити наступне:

— існує різноманітність підходів до оцінки конкурентоспроможності регіону, обумовлене різними цілями, поставленими при оцінці;

— автори розглянутих методик сходяться у думці, що показник оцінки конкурентоспроможності регіону — комплексний показник, при цьому кожен автор виділяє різні групи, найбільш часто у методиках оцінки конкурентоспроможності використовуються: показники рівня життя, інвестиційна привабливість регіону, система показників економічного потенціалу регіону, система показників регіональної ефективності, система показників конкурентних переваг.

— необхідно погодитися з авторами робіт, які в своїх методиках виділяють індекси поточної та стратегічної конкурентоспроможності, які в свою чергу є інтегрованими.

— важливою умовою об'єктивної оцінки конкурентоспроможності регіонів є зіставлення з інтегральною оцінкою регіону-еталона, в якості якого найбільш доцільно використовувати регіон (реально існуючий чи умовний), що володіє найкращими характеристиками конкурентоспроможності.

— недостатньо в методиках використовують інноваційну складову та соціальну;

— деякі методики перевантажені показниками, це викликає труднощі й ускладнює проведення оцінки, крім того не завжди є можливість зібрати всі необхідні дані, оскільки відсутні статистичні дані для проведення розрахунків.

Список використаних джерел

1. Брагин Н. Н. Конкурентоспособность региона: содержание понятия и методы оценки [Текст] / Н. Н. Брагин // Проблемы и перспективы экономики и управления: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, апрель 2012 г.). — СПб.: Реноме, 2012. — С. 196–197.

2. Стасюк О. М. Інтегральна оцінка Конкурентоспроможності регіонів України / О. М. Стасюк, І. А. Бевз.

3. Наказ КМУ «Про затвердження методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку» від 15.04.2003 р. № 114 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uzakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnog/index.htm>.

4. Постанова КМУ «Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва і Севастополя» від 20.06.2007 р. № 833 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=833-2007-%EF>>.

5. Постанова КМУ «Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій» від 09.06.2011 № 650. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=650-2011-%EF>>.

6. Звіт про конкурентоспроможність України, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://feg.org.ua/ua/cms/projects/studying_Ukraine_competitiveness>.

7. Селезнев А. З. Конкурентные позиции и инфраструктура рынка России / А. З. Селезнев. — М. : Юристъ, 1999. — 384 с., с. 30.

8. Гринчель Б. М. Социально-ориентированное местное самоуправление. Опыт городов Германии для России 1999 / Б. М. Гринчель, Н. Е. Костылева. — 392 с.

9. Калюжнова Н. Я. Конкурентоспособность российских регионов в условиях глобализации / Н. Я. Калюжнова. — М. : ТЕИС, 2003. — 526 с.

10. Ушвицкий Л. И. Конкурентоспособность региона как новая реалья: сущность, методы оценки, современное состояние / Л. И. Ушвицкий, В. Н. Парахина // Сборник научных трудов. — СевКавГТУ, Серия «Экономика», 2005. — № 1.

11. Винокурова М. В. Методические подходы к повышению конкурентоспособности региона [Электронный ресурс] / М. В. Винокурова. — Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=11527528> от 11.02.2012.

12. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер М. — М.: Международные отношения, 1993.

13. Шеховцева Л. С. Методология разработки стратегии развития окраинного региона страны в условиях ОЭЗ / Шеховцева Л. С. // Прогнозирование и стратегии развития Особой экономической зоны России: Межвузов. сб. науч. труд./ Калинингр. ун-т. — Калининград, 2000. — С. 20–32.

14. Панкрухин А. П. Территориальный маркетинг / Панкрухин А. П. // Маркетинг в России и за рубежом. — 1999. — № 5. — С. 99–122.

15. Портер М. Э. Конкуренция : учеб. пособие / М. Э. Портер ; пер. с англ. — М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. — 495 с.

16. Андреев В. Е. Конкурентоспособность региона и методика её оценки / В. Е. Андреев. — Режим доступа : <http://www.reklama.rezultat.com/>.

17. Конкурентоспособность регионов России (теоретические основы и методология) / И. П. Данилов. — М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2007. — 368 с.

18. Механізми підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів / С. Н. Смирнов, Ю. В. Сімачов, Л. С. Засімова, А. А. Панчоха // Препринт WP1/2005/06. — М. : ГУВШЕ, 2005. — 64 с.

19. Механізми підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів / С. Н. Смирнов, Ю. В. Сімачов, Л. С. Засімова, А. А. Панчоха // Препринт WP1/2005/06. — М. : ГУВШЕ, 2005. — 64 с.

20. Муратова М. А. Роль конкуренції в мікроекономічних процесах перехідного періоду: автореф. дис.... канд. екон. наук / М. А. Муратова. — Ростов н / Д., 1998.

21. Бабанова К. Орієнтири конкурентоспроможності ТНК / К. Бабанова // Економіст, 2006. — № 9. — С. 63–66.